

УДК 340.1:[347.965.42:[342.722/724:343.211.4]
DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.15>

ПРАВОВИЙ ПРИНЦИП РІВНОСТІ СТОРІН У ПРОЦЕДУРІ МЕДІАЦІЇ

Олійник Ю.В.,

*доктор філософії у галузі права,
доцент кафедри історії держави, права
та політико-правових учень*

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: 0000-0002-8675-8044

e-mail: yuriy.oliynyk@lnu.edu.ua

Олійник Ю.В. Правовий принцип рівності сторін у процедурі медіації.

Стаття присвячена правовому принципу рівності сторін у процедурі медіації як фундаментальній засаді альтернативного вирішення спорів. Актуальність дослідження зумовлена зростанням значення медіації в сучасних соціально-правових умовах та необхідністю забезпечення справедливого балансу між учасниками медіаційної процедури. Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння принципу рівності в контексті медіації, його місце в системі принципів медіації та значення для ефективного врегулювання спорів. Досліджено нормативне закріплення принципу рівності сторін у національному законодавстві, зокрема в Законі України «Про медіацію», та міжнародних стандартах, включаючи Європейський кодекс поведінки медіаторів. Проаналізовано напрацьоване відомими дослідниками теоретичне положення щодо двоаспектності принципу рівності, що проявляється у наданні рівних можливостей сторонам та існуванні однакових зобов'язань медіатора щодо всіх учасників процедури.

Особливу увагу приділено напрацьованому теоретичному положенню щодо розмежування юридичної та фактичної рівності учасників медіації, що має принципове значення для забезпечення справедливого врегулювання спору. Проаналізовано роль медіатора у забезпеченні рівності сторін та етичні стандарти його діяльності, закріплені у професійних кодексах. Обґрунтовано, що дотримання принципу рівності є необхідною умовою для створення конструктивного діалогу між сторонами та досягнення взаємовигідного рішення. Додатково розглянуто етичні аспекти діяльності медіаторів, зокрема обов'язок дотримання принципу рівності на всіх етапах процедури. Важливе місце відведено аналізу можливих дисбалансів, які можуть виникати через соціально-економічні чи інші фактори.

Показано, що принцип рівності сторін є ключовою гарантією справедливості медіаційної процедури, оскільки забезпечує баланс інтересів учасників, унеможливорює домінування однієї зі сторін та сприяє вільному й усвідомленому досягненню взаємоприйнятного рішення. Цей принцип не лише визначає етичні та процедурні межі взаємодії сторін у процесі врегулювання конфлікту, але й виступає важливим чинником підвищення довіри до медіації як ефективного інструменту альтернативного вирішення спорів у демократичному суспільстві, що ґрунтується на цінностях взаємоповаги, консенсусу та правової рівності.

Ключові слова: медіація, медіатор, правовий принцип, рівність сторін, справедливість.

Oliynyk Yu.V. Legal principle of equality of the parties in the mediation procedure.

The article is devoted to the legal principle of equality of parties in the mediation procedure as a fundamental basis for alternative dispute resolution. The relevance of the study is due to the growing importance of mediation in modern socio-legal conditions and the need to ensure a fair balance between the participants in the mediation procedure. Theoretical approaches to understanding the principle of equality in the context of mediation, its place in the system of mediation principles and its importance for effective dispute resolution are analyzed. The normative consolidation of the principle of equality of parties in national legislation, in particular in the Law of Ukraine «On Mediation», and international standards, including the European Code of Conduct for Mediators, is studied. The theoretical position developed by well-known researchers on the two-dimensionality of the principle of equality, which is manifested in providing equal opportunities to the parties and the existence of equal obligations of the mediator towards all participants in the procedure, is analyzed.

Particular attention is paid to the developed theoretical position on the distinction between legal and factual equality of mediation participants, which is of fundamental importance for ensuring a fair settlement of the dispute. The role of the mediator in ensuring equality of the parties and the ethical standards of his activities, enshrined in professional codes, are highlighted. It is substantiated that compliance with the principle of equality is a necessary condition for creating a constructive dialogue

between the parties and achieving a mutually beneficial solution. Additionally, the ethical aspects of the activities of mediators are considered, in particular the obligation to comply with the principle of equality at all stages of the procedure. An important place is given to the analysis of possible imbalances that may arise due to socio-economic or other factors.

It is shown that the principle of equality of the parties is a key guarantee of the fairness of the mediation procedure, since it ensures a balance of interests of the participants, makes it impossible for one of the parties to dominate and promotes the free and conscious achievement of a mutually acceptable solution. This principle not only defines the ethical and procedural boundaries of interaction between the parties in the process of conflict resolution, but also acts as an important factor in increasing trust in mediation as an effective tool for alternative dispute resolution in a democratic society based on the values of mutual respect, consensus, and legal equality.

Key words: mediation, mediator, legal principle, equality of parties, justice.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зростання кількості спорів, що потребують ефективного врегулювання, медіація постає як важливий інструмент альтернативного вирішення спорів. Проте для забезпечення її успішності необхідним є дотримання ключових принципів, серед яких особливе місце займає принцип рівності сторін. У межах медіаційної процедури цей принцип є не лише юридичним, але й соціально-етичним орієнтиром, що гарантує справедливість і неупередженість під час врегулювання спорів.

Актуальність дослідження принципу рівності сторін зумовлена низкою викликів, пов'язаних із забезпеченням балансу між учасниками медіаційної процедури. Це включає як юридичні аспекти, такі як рівність прав і обов'язків сторін, так і фактичну реалізацію їхнього статусу у перетині можливих соціально-економічних чи інших дисбалансів. Відсутність належного теоретико-практичного обґрунтування цього принципу може призводити до зниження ефективності медіації та втрати довіри до неї як до механізму альтернативного вирішення спорів. З огляду на вказані обставини, виникає потреба у комплексному дослідженні принципу рівності сторін у процедурі медіації, з урахуванням його нормативної бази та етичних стандартів.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі принципу рівності сторін у процедурі медіації як ключової умови забезпечення справедливості, неупередженості та ефективності цієї процедури.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика основних принципів процедури медіації були предметом наукового дослідження в українській науковій літературі, серед таких науковців, як Ю.Д. Притика [1], С.Р. Сулейманова [2], О.М. Резнік [3], А.М. Рубаненко [3] та ін. Дослідження принципів процедури медіації також було предметом наукових досліджень у працях щодо питання медіації в окремих правових відносинах, серед яких дисертаційні дослідження Н.М. Грень [4], Д.В. Гринь [5] та ін. Поряд з цим, варто виділити комплексні дослідження, зокрема монографію Н.А. Мазаракі «Медіація в Україні: теорія та практика» (2018) [6] та Науково-практичний коментар до Закону України «Про медіацію» за загальною редакцією О.О. Кармази, Т.В. Федоренко та П.О. Ізуїти (2023) [7]. Попри значний внесок сучасних науковців у теоретичний розвиток проблематики основних принципів процедури медіації, варто звернути увагу, на окремі положення, які стосуються принципу рівності сторін процедури медіації.

Виклад основного матеріалу. Історія людства є в тому числі, історією конфліктів та пошуку шляхів їх вирішення. Від давніх часів люди намагалися знаходити альтернативи силовому вирішенню спорів. З розвитком правих систем, очевидно, що судовий порядок вирішення спорів став домінуючим, однак позасудовий порядок історично випереджав судовий. Сьогодні, одним із таких альтернативних, позасудових методів є медіація. З часом медіація еволюціонувала від неформальних процедур до законодавчо регламентованого інституту, що здійснило значний вплив на суспільні відносини. Дослідження теоретичних ідей, які лягли в основу медіації, є надзвичайно важливим для розуміння сутності та розвитку цього альтернативного методу вирішення спорів. Адже саме ці вчення формують принципи медіації, визначають її місце в системі правового регулювання та визначають напрямки подальшого розвитку. Поява та еволюція медіації нерозривно пов'язані з розвитком суспільства, трансформацією основних філософських ідей та бачень, тому моделі та підходи до розуміння медіації зазнають змін та пристосовуються до потреб суспільства [6, с. 79]. Дослідження принципів медіації є ключовим для ефективного розвитку цього альтернативного способу вирішення спорів. Глибоке розуміння таких принципів дозволяє створити оптимальні умови для проведення медіації. Це сприяє не лише знаходженню компромісних рішень, але й зміцненню довіри між сторонами медіації, що, в свою чергу, сприяє попередженню подальших спорів. Крім того, дослідження принципів медіації дозволяє вдосконалювати законодавчу базу та розробляти ефективні програми підготовки медіаторів.

Дослідник Н.А. Мазаракі, окреслює принципи медіації як визначальні уявлення, морально-етичних норм та вимог до проведення медіаційної процедури, дотримання яких забезпечує досягнення мирного та взаємовигідного вирішення спору [6, с. 148]. У науково-практичному коментарі до Закону України «Про медіацію» за загальною редакцією О.О. Кармази, Т.В. Федоренко, П.О. Ізюти, визначено принципи процесу медіації, як теоретично визначені та нормативно закріплені (в нормах законодавства про медіацію) основні положення (вихідні ідеї), які відображають організаційну структуру суб'єктів, що забезпечує проведення медіації, а також особливості правового регулювання суспільних відносин у процесі медіації, є основою розвитку медіації та законодавства у відповідній сфері медіації, а також відрізняються універсальністю, вищою імперативністю та становлять основу правового забезпечення суб'єктивних прав та інтересів громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб [7, с. 73].

У науковій літературі запропоновано безліч класифікацій принципів медіації. Дослідник Ю.Д. Притика, пропонує «традиційну» класифікацію принципів медіації та виділяє: а) загальноправові принципи медіації; б) міжгалузеві принципи медіації; в) конкретноправові принципи медіації [1, с. 88]. До конкретно-правових принципів медіації дослідник відносить: добровільність, рівність сторін, нейтральність медіатора, конфіденційність [1, с. 91]. Зустрічається класифікація і за функціональним призначенням, відповідно до якої такі поділяються на: організаційні принципи (принцип добровільності та принцип нейтральності) та процедурні принципи (самостійність сторін, конфіденційність, співробітництво та рівність прав) [6, с. 147]. Існує також низка інших класифікацій принципів медіації.

Кожна держава на власний розсуд регулює питання принципів медіації, але більшість з них є класичними. Загалом вони на міжнародному рівні врегульовані в Європейському кодексі поведінки медіаторів від 2 червня 2004 р. [4, с. 75]. Так, Європейський кодекс поведінки медіаторів визначає такі принципи медіації та діяльності медіатора: рівність, неупередженість, добровільність, конфіденційність, компетентність медіатора, незалежність і нейтралітет медіатора, справедливість процесу медіації [6, с. 145]. В Україні на законодавчому рівні принципи процедури медіації визначені в Законі України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. Відповідно до частини другої статті 4 Закону України «Про медіацію», медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації [8].

Дослідження принципу рівності сторін у медіації є ключовим для забезпечення ефективності цього процесу. Цей принцип є і загальноправовим і загальнопроцесуальним, для будь-якої форми юридичного процесу [1, с. 91]. Глибоке розуміння цього принципу дозволяє гарантувати, що всі учасники медіації мають однакові можливості для висловлення своєї точки зору та участі в пошуку спільного рішення. Це сприяє створенню атмосфери довіри та взаєморозуміння, що є основою успішної медіації. Крім того, дослідження цього принципу дозволяє розробляти ефективні методи роботи з різними типами спорів та учасниками медіації.

Відомо, що принцип рівності – ключовий у системі принципів статусу особи в демократичному суспільстві. Він покликаний забезпечити однакові умови реалізації всіх прав і свобод усіма людьми [9, с. 25]. Ще Арістотель проголошував таку максиму: «Справедливе – це законне і рівне, а несправедливе – це протизаконне і нерівне» [10, с. 191]. Така формула є ключовою для розуміння природи справедливості та принципу рівності у праві, а також слугує теоретичним фундаментом для аналізу взаємозв'язку між законністю, рівністю та справедливістю, зокрема в процесі вирішення спорів.

Законодавцем принцип рівності у медіації представлений як принцип рівності сторін. Згідно з позицією Ю.Д. Притики, принцип рівності сторін полягає у наявності рівних за змістом та обсягом суб'єктивних прав у кожної із сторін [1, с. 91]. Відтак, принцип рівності сторін полягає у наявності рівних за змістом та обсягом суб'єктивних прав у кожної зі сторін. Це означає, що жодна зі сторін не має привілеїв або переваг під час обговорення чи ухвалення рішень. Такий підхід створює справедливе середовище для діалогу, сприяє усуненню упереджень та стимулює сторони до відкритого обміну думками й пошуку спільного вирішення спору, знаходження консенсусу. Дотримання цього принципу також підкреслює нейтральність медіатора, який забезпечує однакові умови для обох сторін.

Як зазначає дослідниця Н.М. Грень, рівність сторін вміщує правову вимогу надання однакового статусу та можливостей для учасників процесу. Тобто застосовується чинник регулювання сил, сторони мають однаковий потенціал, рівні засоби та можливості для врегулювання конфлікту [4, с. 79]. Такий підхід є необхідним для підтримання балансу в медіаційному процесі, адже лише за умови рівності сторін можливе досягнення справедливого та взаємовигідного рішення. Важливість цього принципу також полягає в усуненні дисбалансу, що може виникати через економічні, соціальні чи інші фактори, які впливають на позиції учасників.

Крім цього, за твердженням дослідниці С.Р. Сулейманової, до принципу рівності також належить необхідність виконання медіатором своїх обов'язків, поважаючи права і свободи людини, не надаючи будь-якій стороні медіації привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак [2, с. 581]. Отже, забезпечення принципу рівності сторін є суттєвим для дотримання неупередженості та ефективності медіації, а також для запобігання будь-яким формам дискримінації або несправедливого поводження.

Відповідно до частини п'ятої статті 8 Закону України «Про медіацію», медіація проводиться на засадах рівності сторін. Сторонам медіації має бути надано рівні можливості під час проведення медіації. Зобов'язання медіатора повинні бути однаковими стосовно всіх сторін медіації [8]. Головна мета принципу рівності сторін через призму такого нормативного положення – забезпечити справедливий та прозорий процес медіації, в якому кожна сторона має можливість бути почутою та зрозумілою. Ця норма сприяє підвищенню ефективності медіації та довірі до процесу з боку учасників.

Як слушно зазначає Н.А. Мазаракі, не може бути справедливого рішення спору, якщо медіатор не забезпечив рівності сторін медіації, чинив на них тиск [6, с. 100]. Так, відповідно до Кодексу професійної етики медіатора Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України та Кодексу етики медіатора Українського центру медіації, медіатор є гарантом того, що сторони, залучені в процес, мають рівні можливості [11; 12]. Згідно з Кодексом професійної етики медіатора Національної асоціації медіаторів України, медіатор інформує всіх учасників медіації про важливість дотримання принципу самовизначення та рівності прав сторін медіації [13]. Поряд з цим, Європейський кодекс поведінки медіаторів встановлює, що медіатор повинен забезпечити всім сторонам належні можливості для участі в процесі [14].

Забезпечення рівності сторін у процесі медіації є ключовою умовою досягнення справедливого врегулювання спору. Професійна етика медіатора покликана гарантувати дотримання принципів самовизначення, рівності прав та відсутності тиску на сторони. Кодекси етики, розроблені як на національному, так і на міжнародному рівні, закріплюють обов'язок медіатора створити умови для ефективної участі всіх сторін у медіаційній процедурі, що, у свою чергу, сприяє підвищенню довіри до медіації як способу врегулювання спорів.

Як зазначають дослідники О.М. Резнік та А.М. Рубаненко, рівність має прояв, з одного боку, у наданні рівних можливостей сторонам під час проведення медіації, а з другого – у наявності в медіатора однакових зобов'язань стосовно всіх сторін медіації [3, с. 112]. Така двоаспектність принципу рівності сторін є ключовою для забезпечення ефективності медіації. Надання рівних можливостей сторонам означає, що кожен учасник процесу має право на вільне висловлення своєї позиції, доступ до інформації та участь у вирішенні конфлікту. Водночас однакові зобов'язання медіатора перед усіма сторонами гарантують його неупередженість і об'єктивність, що унеможливорює переваги для однієї зі сторін чи вплив на результат процесу.

Дослідник Д.В. Гринь, вважає, що у межах процедури медіації доцільно вести мову не лише про юридичну, а й про фактичну рівність учасників примирної процедури, тобто кожна зі сторін має наділятися рівними правами й обов'язками і мати рівні можливості щодо їх реалізації [5, с. 51]. Отже, ефективність медіації значною мірою залежить від забезпечення як юридичної, так і фактичної рівності учасників процесу. Наділення сторін рівними правами та обов'язками, а також створення рівних можливостей для їх реалізації є необхідною передумовою досягнення справедливого та збалансованого результату примирної процедури. Це підкреслює важливість дотримання принципу рівності не лише формально, але й у реальних умовах здійснення медіації.

Висновки. Принцип рівності сторін у процедурі медіації є одним із ключових засад, які забезпечують справедливість, ефективність та неупередженість цього альтернативного способу вирішення спорів. Його дотримання є необхідною умовою створення збалансованого та конструктивного діалогу між сторонами, що сприяє успішному врегулюванню конфлікту. Рівність сторін охоплює як юридичну рівноправність, так і фактичну рівність у можливостях реалізації прав і обов'язків учасників медіації. Це особливо важливо в умовах, коли соціально-економічні чи інші фактори можуть спричинити дисбаланс між сторонами. Водночас важливу роль у забезпеченні цього принципу відіграє медіатор, який повинен дотримуватися неупередженості, сприяти рівним умовам для сторін і уникати будь-яких форм дискримінації.

Етичні аспекти діяльності медіаторів, закріплені в професійних кодексах, підкреслюють необхідність створення рівноправних умов для учасників медіації. Таким чином, принцип рівності сторін у медіації є запорукою не лише справедливого врегулювання спорів, але й підвищення довіри до медіації як правового інструменту розвиненого демократичного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Притика Ю.Д. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 86–92.
2. Сулейманова С.Р. Основні принципи медіації. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 21 трав. 2021 р. / ред. С.В. Ківалов. Одеса, 2021. Т. 2. С. 578–582.*
3. Рєзнік О., Рубаненко А. Принципи медіації як позасудового способу вирішення конфліктів у сфері інтелектуальної власності. *Слово Національної школи суддів України*. 2023. № 4 (45). С. 104–115.
4. Грень Н.М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 233 с.
5. Гринь Д.В. Медіація як альтернатива вирішення індивідуальних трудових спорів: дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Харків, 2023. 203 с.
6. Мазаракі Н.А. Медіація в Україні: теорія та практика: монографія. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 276 с.
7. Закон України «Про медіацію». Науково-практичний коментар. Станом на 1 квітня 2023 р. / О.О. Грабовська та ін.; ред.: О.О. Кармаза, Т.В. Федоренко, П.О. Ізуїта. Київ: Талком, 2023. 241 с.
8. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 25.01.2025).
9. Чепульченко Т.О. Принцип рівності у праві: теоретико-прикладний аспект. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2019. № 83. С. 24–34.
10. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогрец. В. Ставнюк. Київ: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
11. Кодекс професійної етики медіатора Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України: Рішення Президії Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торговопромисловій палаті України від 07.12.2022. URL: https://icas.org.ua/wp-content/uploads/Kodeks-etyky-MKAS_dlya-sajtu.pdf (дата звернення: 05.06.2025).
12. Кодекс етики медіатора. *Український центр медіації*. URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/pro-tsentr/kodeks-etyky-mediatora/2-kodeks-etyky-mediatora> (дата звернення: 05.06.2025).
13. Кодекс професійної етики медіатора: рішення Загальних зборів ГО «Національна асоціація медіаторів України» від 19.02.2022, протокол № 1/2022. URL: https://namu.com.ua/ua/info/mediators/nseyenf-yekhyru-ryeekakhsua/#_ (дата звернення: 05.06.2025).
14. Європейський кодекс поведінки медіаторів: Європ. коміс. з питань ефективності правосуддя. URL: <https://www.mediation-help.com/wp-content/uploads/2024/06/evropejskij-kodeks-povedinki-mediatoriv.pdf> (дата звернення: 05.06.2025).